

УДК 316.346.32-053.6:355.01(477:(470+571))”2014-2021”

DOI: 10.26565/2227-6521-2021-46-06

РОВЕСНИКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Лапан Тетяна Дмитрівна – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, email: tetyana.lapan@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3133-9707>

Кудринська Ганна Іванівна – кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, email: hanna.kudrynska@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-034X>

У статті окреслюються різновекторні аспекти поведінки ровесників незалежності в сучасній російсько-українській війні. Зазначається, що ця війна характеризується як гібридна; вона скерована не лише на фізичний, а й на інформаційний простір. відрізняється розмитістю межі між миром і війною; маскуванню цілей і дій тощо. Емпіричною базою статті є результати проєктів «In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine (2014-2017)» та «Ровесники незалежності» (квітень-червень 2021 р.), реалізованих за безпосередньої участі авторів публікації. Якісні методи дослідження (напівструктуроване біографічне інтерв'ю), що використані в обох дослідницьких проєктах, дали змогу задокументувати події, що мають місце в сучасній Україні, через особисті спогади учасників бойових дій та проаналізувати певні аспекти їхньої поведінки. Увага авторів фокусується на значимій участі 30-літніх у добровольчих загонах російсько-української війни. Не залишилися поза увагою авторів й особливості адаптації військовослужбовців до умов мирного життя після демобілізації. Зазначається, що соціальна адаптація військовослужбовців до цивільного життя є складним процесом не лише фізичного, а й «психологічного повернення» учасників бойових дій з війни, пов'язаний із низкою проблем. Грунтуючись на даних емпіричних соціологічних досліджень, автори доходять висновку, що ровесники незалежності – це у переважній більшості люди вільної волі, свідомість яких формується в умовах самостійної, суверенної української держави; їхній патріотизм і прагнення свободи мають реальне втілення у поведінці.

Ключові слова: ровесники незалежності, гібридна війна, добровольчі загони, соціальна адаптація.

INDEPENDENCE'S COUNTERPARTS IN THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Lapan Tetiana – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine, email: tetyana.lapan@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3133-9707>

Kudrynska Anna – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Sociology Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine, email: hanna.kudrynska@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-034X>

The research goal is to outline the various aspects of the behavior of independence's counterparts in modern Russian-Ukrainian war. In particular, it is noted that this war is characterized as a hybrid one. It is aimed not only at the physical, but also at the informational space. It is characterized by a sufficient blurring of the line between peace and war; masking goals and actions, etc. The empirical component of the article is based on the results of the projects "In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine (2014-2017)" and "Independence's counterparts" (April-June 2021). Qualitative research methods (semi-structured biographical interviews) used in both projects made it possible to document the events taking place in modern Ukraine based on personal memories of combatants and to analyze some aspects of their behaviour. The authors' attention is focused on the importance of 30-year-olds in volunteer units in this war. The authors also paid attention to the peculiarities of the adaptation of servicemen after demobilization. It is noted that the social adaptation of servicemen to civilian life is a complex process of not only physical, but also the "psychological return" of combatants from the war, associated with a number of aspects. Based on the data of empirical sociological studies, the authors have come to the conclusion that the independence's counterparts are people of free will, whose consciousness is formed under the conditions of an independent Ukrainian state; their patriotism and desire for freedom have a real embodiment in their behaviour.

Keywords: independence's counterparts, war, hybrid war, volunteer units, social adaptation.

Радикальні зміни, що мають місце в сучасному українському суспільстві, суттєво впливають на становлення особистості. До чинників таких змін віднесемо дві знакові історичні події, а саме: зародження незалежної України та сучасну російсько-українську війну.

Після розпаду СРСР на території колишніх союзних республік спалахнули десятки збройних конфліктів різного масштабу. Пострадянська Україна, зробивши рішучий крок до самостійного вибору, так і не спромоглася остаточно «розпрощатися» зі своїм минулим і залишилась ураженою багатьма проблемами, перейнявши їх як спадкові хвороби. Незважаючи на це, протягом певного періоду незалежності їй вдавалося зберігати мирні процеси на своїй території. Однак 2014 рік вніс суттєві корективи у мирне життя українського суспільства.

Революція Гідності, анексія Криму Росією, військовий конфлікт на сході України в черговий раз актуалізували проблеми цивілізаційного вибору й консолідації української нації, зміцнення України як держави й готовності громадян стати на захист її інтересів.

Сучасна російсько-українська війна (як і будь-яка інша війна в історії) не може не позначитися на подальшому житті її сучасників. Для молодих людей, які вступили в початковий період війни у віці трохи більше 20 років (ровесники незалежності, народжені у 1991-1992 рр.), саме Революція Гідності та війна слугують значимими чинниками їхнього становлення як особистостей.

Молодь третього Майдану, котра вже позбавлена особистісного досвіду переживання «радянськості», мислить, як засвідчують числені соціологічні дослідження, дещо іншими категоріями (свободи, патріотизму, почуття громадянської відповідальності). Намагаючись брати активну участь у житті суспільства, молоді люди, з одного боку, прагнуть швидше інтегруватися в існуючий порядок, а з іншого – стають рушієм, провідником соціальних змін [1]. Відтак, на соціальній арені з'явилися «нові українці», ровесники незалежної країни, вільні від впливу попереднього історичного періоду. Для них європейський вектор розвитку вже не сприймається як внутрішньо суперечливий, а як їхній самостійний вибір [2, с.14]. Першочергово це зумовлено тим, що «нові українці» як особистості формувалися на дещо інших ціннісних ідеалах, які слугують для них соціально значимими орієнтирами діяльності. Згідно візії Р. Інглхарта, основні цінності є похідними та відображають умови життя тих років, що безпосередньо передували повноліттю людини. Ці роки він називає формативними, окреслюючи періодом від 12-ти до 17-18-ти років, оскільки саме у цей період закладається базова структура особистості. У процесі моделювання життя молоді люди зосереджуються на пошуку нових векторів діяльності [3, с.211]. За умов війни поле соціальної діяльності людини, в тому числі молоді, розширюється, проте виробити їй довгострокову поведінкову стратегію досить складно. У цих соціальних умовах особистість змушена конструювати обмежені ситуацією, зазвичай мінливою, щоразу нові плани соціальної поведінки. Це потребує від людини чимало зусиль, адже кожна соціальна ситуація щоразу постає як нова, обставини життя пропонують їй цілу низку потенційних можливостей, серед яких вона має обирати не тільки реально доступні, необхідні й достатні для неї за даних життєвих умов [4, с.18], але й морально прийнятні, такі, за які не буде соромно в майбутньому. Саме ця проблемна ситуація й зумовлює актуальність нашого дослідження, присвяченого аналізу соціальної поведінки ровесників незалежності в умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з обраної проблеми. Проблематика конструювання життя сучасною особистістю є магістральним напрямом низки досліджень, який поєднує різні аспекти: життєві цінності та вибори, цілепокладання та конструювання життєвих планів, «проживання» певних подій та адаптації, життєтворчості й активності, стилів і способів життя, життєвих стратегій і перспектив [3, с.204]. Проте серед цих досліджень ми знайшли лише одне, що безпосередньо стосується обраної нами поколінської групи – ровесників незалежності. Йдеться про дослідження, здійснене відомою українською соціологічною компанією Rating Group у 2021 році «Покоління незалежності: цінності та мотивації», в межах якого було опитано 20000 респондентів. Серед питань, що розглядалися у цьому дослідженні, були такі, як громадянська ідентичність ровесників незалежності, їхня оцінка свого покоління; емоційний стан, цінності та мотивація поведінки, електоральні преференції, рівень толерантності, уявлення щодо зовнішньополітичного вибору розвитку України, міграційні настрої тощо. Попри це, реальна поведінка молодих людей – ровесників незалежності, які в той чи інший спосіб задіяні в сучасній російсько-українській війні й особистісні якості яких є домінантними у даній ситуації, не знайшла належного відображення як у зазначеному дослідженні, так і в соціологічному дискурсі в цілому.

Що стосується досліджень з питань «гібридної війни», то маємо засвідчити, що серед українських науковців до даної проблеми зверталися В. Горбулін, О. Курбан, Є. Магда, І. Рущенко, В. Ткаченко, М. Требін, Л. Чекаленко та інші. Серед зарубіжних дослідників можемо назвати М. Міллера, А. Раца, Ф. Гоффмана та ін. [7]. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень «гібридну війну у загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний з військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя» [5, с. 19].

З огляду на зазначене вище, актуальність нашого дослідження, зокрема цієї публікації, зумовлюється, в тому числі, браком наукових студій з обраної нами проблеми.

Отже, **мета** нашої статті полягає у визначенні різновекторних аспектів поведінки ровесників незалежності в сучасній російсько-українській війні.

Виклад основного матеріалу. Реалізуючи сформульовану вище мету даної публікації, перш за все зазначимо, що емпіричну базу цієї публікації складають результати дослідницьких проектів «Ровесники незалежності» (квітень-червень 2021 р.) та «In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine (2014-2017)»¹. Основним критерієм відбору респондентів у контексті означеної нами проблематики є рік народження (1991 та 1992 рр.). Вибірка формувалася методом снігової кулі. В обох проектах використано якісні методи дослідження (напівструктуроване біографічне інтерв'ю), що дало змогу задокументувати події, що мають місце в сучасній Україні, через особисті спогади учасників бойових дій та проаналізувати особливості їхньої поведінки. Архів проекту «In Memory» загалом нараховує 45 біографічних інтерв'ю з жінками, з яких 9 є ровесниками незалежності (1991-1992 року народження) та мають досвід перебування в зоні АТО-ООС (з початку збройного конфлікту на Сході України). Проект «Ровесники незалежності» передбачав проведення 10 біографічних інтерв'ю з тридцятилітніми чоловіками, які проходили військову службу в різних військових формуваннях від початкових етапів воєнних дій. Запитальник складався з тематичних блоків (низки запитань, що стосувалися професійної діяльності в мирний час; подій Революції Гідності; війни, зокрема причин, мотивації участі респондентів у військових діях; особливостей перебування в зоні ведення бойових дій; воєнної повсякденності; повернення з АТО й адаптації до умов мирного життя). Усі інтерв'ю проведено на підконтрольній Україні території.

Розробляючи програму нашого дослідження, ми виходили із того, що стресові ситуації, до яких, безперечно, можна зарахувати й російсько-українську війну, зумовлюють формування адекватної, раціональної відповіді на виклики часу. Це, своєю чергою, передбачає активізацію суб'єктивних механізмів для подолання критичних ситуацій у прийнятних для особистості формах, організуючи відповідним чином її соціальну поведінку [3, с.205].

Війна змусила подивитися на багато речей під іншим кутом зору; потребувала свідомого вибору і самостійних рішень. Ось що про це говорила одна з наших респонденток:

«Ти йдеш в АТО. У тебе є кілька варіантів розвитку сюжету. Перший – ти приїжджаєш мертвим. Другий – ти приїжджаєш калікою, ти приїжджаєш контужений, але живий. І треба розуміти, що то не Майдан. Різниця між Майданом і на даний момент бойовими діями в зоні АТО – то дуже велика різниця... Тому треба розуміти, нащо ти туди йдеш. Не заробити гроші, не купити щось, продати. Ти йдеш або вмерти, або приїхати калікою, або, якщо сильно повезе, приїхати живим, трошки нездоровим, але живим...»² (Еміне, Київ, санінструктор).

Перш ніж звернутися до більш детального викладення отриманих даних, зазначимо, що 30-літні респонденти, які брали участь у нашому дослідженні, були поділені на дві групи. До першої ми зарахували тих, хто опановував військову професію до і під час подій на Майдані, а до другої – цивільних осіб, «далеких» від військової служби (тобто, тих, хто взяв у руки зброю вперше з початком війни в Україні). В сучасному суспільстві успішна соціальна інтеграція молоді в існуючий суспільний порядок передбачає сприйняття нею своєї статусної позиції, потребу в реалізації життєвих шансів та усвідомлене прагнення бути активними учасниками суспільних процесів. З огляду на результати здійснених нами досліджень, можна стверджувати, що певна частина молодих людей – ровесників незалежності свідомо обрали військову службу, зважаючи на історичні обставини, для деяких представників цієї групи війна стала місцем докладання праці (оскільки не всі респонденти працювали за здобутою спеціальністю, а відтак були практично позбавлені можливості конструювати професійні стратегії).

Звертаючись до аналізу участі ровесників незалежності в російсько-українській війні, підкреслимо, що гібридна війна³ на Донбасі характеризується тим, що противник активно намагається зруйнувати територіальну цілісність країни, розколоти внутрішню політичну згуртованість та підірвати економіку.

¹ Проект реалізовано в межах програми Українського католицького університету (УКУ), до якого були долучені автори статті (розробка методологічних засад дослідження, інтерв'ювання та транскрибування).

² Тут і далі цитуємо респондентів мовою оригіналу. Подасмо ім'я респондента, місце проживання, статусну позицію в АТО-ООС

³ Сьогодні пропонуються різноманітні класифікації війни, які різняться від усіх попередніх тим, що перш за все враховують зміни тактик і стратегій її ведення, а вже потім – модернізацію систем озброєння. Ведеться дискусія як про нові форми війни (види, типи, покоління), так і про уніфікацію та застосування єдиного поняття до сучасних воєн – «гібридна війна». Поки що не існує однозначного тлумачення «гібридної війни». Його окреслюють через певні характеристики чи ознаки. Серед основних – достатня розмитість межі між миром і війною, аж до повного зникнення. Гібридна війна скерована не лише на фізичний, а й інформаційний простір, вона є симбіозом руйнації військово-політичної системи супротивника шляхом шантажу, підкупу, диверсій, дискредитації, інформаційного тиску, маніпуляцій масовою свідомістю [6].

Доцільно зазначити, що війну з Україною керівництво Росії готувало задовго до 2014 р., що також є однією з ознак, що характеризує її як гібридну. В умовах пострадянських радикальних політичних і соціально-економічних трансформацій спостерігалось зниження обороноздатності країни та соціального престижу військової організації держави. Повільне й малоефективне реформування призвело до кризи системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин. Очевидно, відсоток молоді, яка бажала б проходити службу в ЗСУ за призовом чи стати професійним військовим з належною фаховою підготовкою, був незначним. Відсутність дієвої експлуатації військової техніки й озброєння, неефективне реформування української армії, прагнення довести військові структури до кращих сучасних стандартів рекордними темпами лише загострили й ускладнили ситуацію. Очевидно, що такий стан регулярної армії «не надихав» молодих людей ані на мобілізацію, ані на відповідне професійне навчання з можливістю подальшої служби [8].

З огляду на ці обставини, на початку війни на захист кордонів держави виступили не лише наявні збройні сили, але й добровольчі загони⁴, досить різномірні за своїм соціальним і віковим складом, рівнем освіти та військової підготовки. Добровольчі батальйони разом із батальйонами Національної гвардії України та підрозділами Збройних Сил України (далі – ЗСУ) у 2014 р. першими прийняли бій. Саме завдяки добровольцям країна виграла час для формування модернізованої боєздатної армії, для розвитку дієвого оборонно-промислового комплексу [9]. Добровольчі батальйони, створені на початковому етапі війни, в основному з людей цивільних, які в більшості ніколи не тримали в руках зброю і взялися за неї, щоб захистити свою країну, зіграли вирішальну роль у стримуванні наступів сепаратистів, підтримуваних російськими військами. Ще більш різномірним став склад армії з початком війни, коли відбулося декілька етапів мобілізації. До військових мобілізацій були покликані як військовозобов'язані старших вікових груп, так і молодь. Їхній життєвий шлях і досвід різнилися, що здебільшого визначало світогляд людей різних поколінь. Для молодшого покоління, народженого у 1991-1992 рр., саме Революція Гідності та війна, як зазначалося вище, стали значимими подіями їхнього особистісного становлення, формування громадянської зрілості. Патріотизм, національна ідентичність були не штучними, вихованими на гаслах пропаганди, а отримали реальний національний зміст, пов'язаний із загрозою самого існування української держави.

Відтак на початку війни формуються різні батальйони територіальної оборони (БТрО), що згодом стали частиною Збройних Сил України та були створені частково з числа добровольців, частково – в результаті мобілізації. Отже, добровольчі батальйони були сформовані насамперед як підрозділи для підтримки дій регулярних військ. Вони вирізнялися високою мотивацією при різному ступені навченості та підготовки. Серед добровольців було чимало осіб без належного досвіду, які прийшли до військових структур з однією метою – захистити країну від російської агресії. Вчорашній успішний приватний підприємець став вправним кулеметником чи снайпером у добровольчому загоні, кухар – бійцем, медична сестра – санінструктором тощо.

Процитуємо одну з наших респонденток, яка акцентує увагу не лише на змінах у своєму житті, пов'язаних з участю в АТО, але й тому, що війна виявляє в людях як хороше, так і погане.

«Поменялось все абсолютно в моей жизни: друзья поменялись, место жительства, отношение вообще к людям. Поначалу очень захватывает. Поездки в АТО – это адреналин, конечно, это адреналин, а потом начинаешь к этому привыкать. Пессимистичнее относишься, потому что сталкиваешься не только с хорошими случаями в АТО, но с плохими тоже; не только с хорошими военными, но и с плохими; с хорошими волонтерами и с плохими волонтерами, и уже начинаешь видеть, что есть и серое, и белое, и черное, и какое хочешь. Хотя, вот, по сути, очень психика меняется, конечно, не в лучшую сторону у всех. Война не может просто так бесследно пройти» (Євгенія, Харків, снайпер).

Як засвідчує, в тому числі, здійснене нами дослідження, коли «гаряча фаза» бойових дій минула, багато хто вирішив повернутись до звичного життя, адже такої потреби в підтримці армії, як на початку війни, вже не було. Частина ж добробатів стали військовослужбовцями регулярної армії. Сьогодні її превалюючою характеристикою є професіоналізм особового складу військовослужбовців як невід'ємна детермінанта удосконалення бойових можливостей армії й імплементації нових воєнних технологій і систем озброєння.

Таким чином, військова професіоналізація зумовлюється перш за все об'єктивними докорінними змінами в характері та змісті будь-якого виду військової діяльності, а також впливом політичних й економічних чинників, що актуалізують соціальну значущість військової праці в сучасних умовах. Це,

⁴В Україні до цього часу немає ані надійних статистичних, ані валідних емпіричних даних щодо соціально-демографічних, економічних та особистих даних ветеранів АТО/ООС. Станом на 01.02.2021 року, до Реєстру (Єдиний реєстр учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення) внесена інформація про 405 711 учасників бойових дій (серед них жінок – 19 402), в тому числі в 2020 році – про 27 293 учасників бойових дій.

своєю чергою, сприяє переходу до контрактної служби. Армія, що складається з професіоналів, за плечима яких кілька років служби, володіє значно вищою бойовою здатністю, швидкістю реагування, аніж армія, що заснована на щорічних призовах молоді з терміном служби від 1 до 2 років, серед яких лише половина військових підготовлені на початковому професійному рівні.

За роки війни в сучасному українському суспільстві активізувалася й волонтерська діяльність. Війна є не лише найвищим проявом конфліктної ситуації з низкою руйнівних наслідків, але й слугує консолідуючим чинником, що мобілізує взаємодопомогу та кооперацію суспільства. Громадяни конструюють свою поведінку згідно оцінок і власних переживань у зв'язку із загальною ситуацією в країні та ставленням до неї. «Тобто індивіди «визначають ситуацію», наділяють факти, події, людей певною значущістю і чинять (вербально і насправді) згідно з тим, що вони визнають «реальним» і цінним для себе й таких самих, як вони. Все тут відбувається чи не у повній відповідності до загальновідомої теореми У. Томаса: індивідуалізоване або групове уявлення про справжній хід подій стимулює дію, що відповідає такому уявленню. І часто така дія проголошується не просто правильною, а безальтернативно правильною» [10, с. 53].

У ситуації, коли державні інститути безпеки були штучно ослаблені, в Україні виник потужний волонтерський рух, учасники якого реалізовували функції, з якими держава не могла впоратися. Волонтерство відіграло суттєву роль у піднятті духу патріотизму та солідарності на всій території України; забезпечувало не лише матеріальну та фінансову допомогу чи підтримку військовим, а й моральну. Серед волонтерів було чимало молоді, в тому числі ровесників незалежності.

Українська армія отримала достатньо допомоги від волонтерів, і з часом потреба в цьому зменшилась. Відповідні державні інституції почали ефективніше реалізовувати свої безпосередні функції, які на початковому етапі воєнних дій виконували волонтери.

Серед волонтерів доцільно також виокремити медиків, які організували Першу медичну роту (Медична служба першого батальйону оперативного призначення національної гвардії імені генерала Кульчицького), госпітальєри (український волонтерський медичний батальйон), групу «Білі берети» (медичний загін спецпризначення), групу «Т-Хелпери». Участь у діяльності цих волонтерських підрозділів, як довело наше дослідження, брали представники того покоління, яке ми номінуємо ровесниками незалежності.

«Називається організація «Т-Хелпер» (від медичних термінів). В імунній системі є Т-хелпи – клітини, які допомагають боротися з інфекцією, з чужерідними клітинами, знищують онкоклітини. Різноманітні медичні терміни, але ми от взяли собі такий. У нас задіяно приблизно десь 35-40 осіб: хтось з якоїсь причини покидає організацію, хтось новий з'являється» (Оксана, Львів, лікар-волонтер).

Як зазначали наші респонденти, допомогу вони надавали як військовим, так і місцевому населенню.

Загалом, за час війни простежується кілька векторів волонтерської допомоги, а саме: матеріальна допомога військовим на передовій; культурницькі акції; забезпечення військовослужбовців медикаментами та медичною допомогою на передовій; релігійна підтримка (капеланство); допомога у госпіталях; розшук та перевезення загиблих військовослужбовців, передача тіл рідним; допомога біженцям (збори коштів, продуктів тощо).

Війна конструє особливе соціальне середовище, перш за все для військовослужбовців. Вона формує норми і моделі відповідної поведінки, що суттєво різняться від цивільного життя. Першочерговою є така норма, як узгодженість дій безпосередньо між воїнами, які різняться віком, життєвим досвідом, поглядами, ціннісними орієнтаціями тощо. Ймовірно, у мирному житті вони б ніколи не консолідували свої дії, однак в умовах війни для них спільною метою є боротьба з ворогом [11]. Солідарна поведінка передбачає активну роль індивіда та детермінована як індивідуальними характеристиками суб'єктів взаємодії, так і соціальним, інституційним та культурним контекстами. Це феномен об'єднання людей, який має як ціннісний вимір свого вияву, так і практичний (безпосередні дії), тобто ґрунтується на раціонально осмисленій ціннісній єдності та практичних діях.

Взаємовиручка, бойове побратимство є важливими і невід'ємними атрибутами на війні, без яких вижити в такій ситуації складно та практично нереально. Взаємозалежність індивідів один від одного у процесі виконання ними певних соціальних ролей, зокрема в контексті бойових дій, формує позитивний модус взаємовідносин. Як довело наше дослідження, така солідарність має особливе значення у ставленні до товаришів по зброї та виявляється у низці соціально-психологічних і морально-етичних якостей особистості, її взаємовідносин у військовому колективі. Серед соціально-психологічних якостей воїнів наші респонденти виокремлювали такі, що виявлялися саме на війні: мужність, стійкість, витримка, твердість характеру, сміливість, відвага, готовність до самопожертви. Це не означає, що не було фактів і виявів протилежних якостей, адже екстремальні ситуації, як підкреслювалось вище, часто демонструють не тільки кращі, а й гірші прояви людської поведінки. У цьому контексті доцільно згадати й про страх як одну з форм

реагування людського організму на небезпеку, що на війні можна очікувати звідусіль. Як наслідок, змінюється ставлення респондентів до релігії:

«Цінність Бога змінилась. Почав більше вірити, частіше думати. Там, коли ти боїшся, ти молишся. Тому якось змінюєшся трохи» (Тарас, Жидачів, Львівська область, офіцер ЗСУ).

Страх супроводжує респондентів і тоді, коли вони отримують поранення:

«Поранення отримав у Луганському аеропорту. Вибух. Відключився на пару хвилин... Побачив, що щось не то з ногою, рука пече, пробита уламком. Повз до побратимів. Мало що бракувало, щоб втратити ногу. Поранене сухожилля, втратив 15 см кістки, вирвало пластину з бронезилету, уламки посікли плечі, вдарило дуже... По дорозі до медичного пункту нас так гасили, що я думав, що ми не виживем. Потім обстріл по самій медичній роті. Мене загрузили у трансфер вже до госпіталю. ... Тільки виїхали – почався обстріл, зразу біля машини, 2-3 метри від неї. І тут було найтяжче: очікування смерті. Попроцався вже думками зі всіма. Коли пару метрів від тебе бив міномет, ми думали, що нам вже все. Ми не могли вистрибнути, ми були не ходячі. Та й втікати нема куди» (Володимир, Львів, солдат ЗСУ).

Під час здійснених нами інтерв'ю респонденти часто акцентували увагу на бойовому побратимстві та взаємодопомозі різного характеру (допомога при пораненні, моральна підтримка тощо). Наші інформанти підкреслювали, що «побратимство» означає спорідненість між людьми, що на війні вони стають один для одного родичами – братами. Солдати між собою часто називають один одного «братом». Втрата побратима – це важке потрясіння для воїна, порівняти яке можна лише з втратою найріднішої людини.

Прояви бойового побратимства в бою та в побуті певною мірою різняться. Побутові умови для військовослужбовців є складними. Найважчим для військових є «надтисне» спілкування, коли з дня на день комунікуєш з тими самими людьми. Побутові умови на війні далекі від стандартів комфорту як матеріального, так і психологічного. Разом із тим, бойове побратимство у побуті військові частіше згадують з посмішкою: коли ділили між собою харчі, які передавали з дому, допомагали за потреби з екіпіруванням та багато іншого.

«Коли ти на Сході, там якісь такі матеріальні цінності відходять на інший план, і навіть щось таке просте може бути для тебе дуже цінним. Бувало таке, що поїхали на якесь завдання, не встигли повернутися, затримались на день-два. Харчів не вистачає. І коли твій друг приходить і ту банку тушонки на двох ділить, то зразу відчуваєш ту людину, хоча він міг того не робити. Один поїв, другий не поїв – такого не було. Останнім шматком хліба ділилися, тому на такі якісь матеріальні цінності ніхто не звертав уваги... Так само з екіпіровкою... Мені і тепловізор, і коліматорні приціли волонтери подарували. Вони коштують дорого, по теперішніх мірках навіть дуже дорого, але там ця річ не є цінною в грошовому еквіваленті, вона там потрібна для іншого. Ніхто не задумувався, скільки це коштує, бо якщо тій людині треба, то йому віддавав і навіть не переживав. Я, наприклад, пішов учитись в Академію, то я також залишив хлопцям те, що їм могло знадобитися, тому що зараз я тут, у Львові, і воно мені не потрібне, а там воно життя врятувати може. Тому, що стосується бойового побратимства, то це не пусті слова, воно дійсно так є» [12].

В умовах бою «братерський дух» виявляється сильніше, адже на бойових завданнях побратими можуть розраховувати лише один на одного.

Побратимство, що формується на фронті, зберігається й у мирному житті, споріднює бійців й надалі. Бойові побратими часто підтримують контакти і після завершення служби: спілкуються в телефонному режимі, зустрічаються, контактують у соціальних мережах, відвідують разом певні заходи, належать до певних спілок та організацій. Як зазначають респонденти, після служби на Сході України коло спілкування суттєво трансформується: друзі з мирного життя, як і друзі-колеги, «відступають» на другий план; спілкування демобілізованих військових фокусується на комунікації з побратимами, військовослужбовцями, котрі проживають поруч. За результатами інтерв'ю можна зробити висновок, що «апробовані» друзі у військовослужбовців з'являються саме на війні, де формується особливий різновид стосунків – споріднення між військовослужбовцями. Це, як зазначалося вище, важливий чинник успішного виконання бойових завдань, адже в армії має бути злагожденість, взаєморозуміння, об'єднаність спільною ідеєю та метою.

Війна часто слугує певним фільтром, який «відсіює» людей з попереднього довоєнного кола спілкування, натомість уможливує нові знайомства та дружні відносини:

«Було 20 друзів, стало 2 друга» [12].

Аналізуючи отримані нами дані, не можемо оминути й такого аспекту, як адаптація учасників АТО/ООС до мирного життя. Соціальна адаптація військовослужбовців – актуальна проблематика у

контексті воєн, збройних конфліктів, антитерористичних операцій, а враховуючи реалії українського суспільства, є однією з ключових. Соціальна адаптація – це процес і результат активного чи пасивного пристосування індивіда, групи до умов соціального середовища, до умов життя, що змінюються або що вже змінилися [13]. Ефективність адаптації залежить від адаптаційного потенціалу, тобто можливостей особистості включитися у нові умови соціального середовища, а також у ті, що зазнають перманентних змін. Цей потенціал пов'язаний із адаптивною підготовкою особистості (тими вміннями та навичками пристосування, які індивід набуває у процесі життєдіяльності) та детермінується взаємодією біогенних, соціогенних та культурогенних чинників. У нашому розумінні, соціальна адаптація – це пристосування до реальних умов функціонування особистості, що передбачає зміну одного соціального середовища на інше, що суттєво різниться.

Ветерани АТО-ООС – це особлива група у суспільстві, які, безумовно, є патріотами та героями, але також й особами, на життя яких суттєво вплинули бойові дії різного характеру. Як наслідок, демобілізованим важко повернутися до мирного життя. Фізичне повернення додому не завжди співпадає з психологічним.

«Тяжко було, правда. Любий шум, любий шорох. Все лізло на голову. Мене дуже тягнуло назад. Я дуже хотів назад. Я якийсь там спокій мав. Але з часом, я поспілкувався з психологом, зі своїми побратимами, які мали досвід тожже. Якось воно втихомирилось, я вже стараюсь не згадувати. Назад спочатку хотів дуже. Тягнуло, думав, вже поїду. Але діти малі були, треба було їм помагати. Але спочатку снилось постійно, довго снилось, ні про що інше думати не міг, думками постійно там. Та й будь-який голосний удар – я вже страшився. Петард і салютів досі боюсь. Нагадується все...» (Тарас, Жидачів, Львівська область, офіцер ЗСУ).

Повернення військовослужбовців з війни означає для них «входження» в цілком інше життя, у мирних, цивільних умовах. На війні воїни переживають унікальний та водночас складний досвід, який цивільній людині важко збагнути, а тим більше зрозуміти. Цей досвід, з одного боку, є різноманітний і суттєвий для формування особистості, її характеру та світогляду, а з іншого – вкрай специфічний, оскільки воєнний. У мирному житті в Україні його мало де можна застосувати.

Схильність до ризику, вміння приймати самостійні рішення в екстремальних ситуаціях, сміливість і рішучість, тобто всі ті якості, які найбільш цінувалися за воєнних обставин (і які так важко формувалися у пострадянському суспільстві), не завжди «вписуються» у площину сучасного мирного життя, де все відбувається по-іншому. Ця «нестандартність», сформована воєнними умовами, доповнюється інколи посттравматичними розладами, які характерні для частини військовослужбовців. Інколи хворобливе реагування на характерні умови мирного життя, помножене на сильний самостійний характер, що склався на війні, ускладнює післявоєнну адаптацію.

«Я попав під єдиний обстріл. Ну, і такий дурний, єдиний обстріл – і я отримав поранення... важке, і мене евакуювали. Дальше обстрілів я вже не бачив, не відчув: чи то на жаль, чи то на щастя... Я адаптувався досить швидко і досить легко. Важко було, скажем так, втягнутись в цивільне життя, бо вроді би тілом тут, а думками і, як то кажуть, душою там. Мені було самому перед собою так обідно, що зі мною сталась така ситуація, що я вже тут, відпочиваю, а вони всі там. Єдине, що мене так пригнічувало, що я не міг їм своє плече підставити в певних моментах. І знаю, 1000 процентів, що багато хто на мене там надіявся, бачив в мені надійного побратима. То мене, як то кажуть, вибило з себе. Але нічо, по чуть-чуть, по чуть-чуть. Я їм старався звідси допомогти. Я відносно швидко пристосувався назад до мирного життя і робив усе, що міг, щоб допомогти побратимам: займався вже волонтерською допомогою» (Юрій, Новий Розділ, Львівська область, солдат-доброволець ЗСУ).

Мирне цивільне життя є іншим, аніж те – «на межі життя і смерті», до якого звикли військовослужбовці. Респонденти зауважують, що «на Сході України легше, там зразу видно, хто свій, а хто – чужий», натомість у мирному середовищі підступ і зрада можуть бути поруч.

Демобілізовані респонденти зазначали, що для них характерним є порушення соціальної взаємодії, втрата інтересу до суспільного життя, зниження активності, прагнення до соціальної ізоляції. Внаслідок недостатньої уваги суспільства та держави до проблем ветеранів АТО/ООС у військовослужбовців імовірним є формування комплексу «жертви», розвиток посттравматичного стресового розладу.

«В мирному світі абсолютно нецікаво... От тепер все стало так: весь світ, він просто чорно-білий, без якихось таких сильних великих справ, тобто просто життя, просто ходити на роботу. Цього настільки недостатньо; це настільки нецікаво; це настільки скучно... Цікаво тільки якісь такі великі справи, які мають велике значення,... щось масштабне, великі благочинні, суспільно важливі справи... Тобто якщо це щось не прям таке «Вау!», це вже

якось не сильно сприймається, на відміну від того, що було раніше. Тобто через цю війну, через ці новини, ти якось черствішаєш, огрубішаєш. Для тебе вже, щоб емоції були, треба щось трохи більше, ніж раніше. Ну, і життя просто нецікаве. Я повернулась додому, ... нудно все. Нудило від цього, через це не виходила, мені огидні були всі люди, огидні всі ці побутові справи, всі оці проблеми, всі оці вулиці, де люди щось виходять, метушаться, не зрозуміло... Це все здається таким безсмысленим, чи як це сказати. Ну, от так от» (Ольга, Новояворівськ, Львівська область, солдат-доброволець ЗСУ).

Соціальна адаптація, її тривалість пов'язані з досвідом, який пережили військовослужбовці безпосередньо в зоні АТО/ООС. Адаптація як процес відбувається із труднощами (постійні спогади про війну, порушення сну, неусвідомлення «де свій, а де чужий», нерозуміння з боку цивільного населення, прагнення повернутись на Схід України). Важливим фактором, що впливає на соціальну адаптацію, слугує тривалість перебування військовослужбовців на Сході України (чим більший цей термін, тим триваліший період соціальної адаптації).

Ключовим фактором, який впливає на соціальну адаптацію військовослужбовців, є територіальний чинник у процесі бойових дій. Якщо військовослужбовець служив на першій лінії оборони, брав безпосередню участь у боях та потрапляв під обстріли, його адаптація відбувалася значно довше, аніж тих осіб, які перебували у другому-третьому секторах оборони, у місцях, де спокійніше й активні бойові дії не ведуться. Знову ж таки, якщо військовослужбовець перебував на другій-третьій лінії оборони й отримав поранення, його адаптація відбувалась швидше, аніж адаптація військовослужбовця, котрий перебував у місцевості, де велися активні бойові дії.

Загалом соціальна адаптація військовослужбовців до цивільного життя – складний процес організованого, поступового «психологічного повернення» учасників бойових дій із війни, «входження» їх у систему соціальних зв'язків і відносин мирного часу. Індикатором адаптації є психологічна задоволеність індивіда новим середовищем в цілому або його важливими елементами, відчуття комфорту в ньому. Успішна соціальна адаптація залежить не тільки від зовнішнього середовища, соціального оточення, а й «від особистісних структур, властивостей, характеристик, однією з яких є емоційна стійкість, що забезпечує безпеку особистості, а отже, й психологічну адаптацію» [13].

Тому неефективна соціальна адаптація слугує підґрунтям формування з групи колишніх військових найбільш «вибухонебезпечної групи» в суспільстві. Наше дослідження засвідчило, що для демобілізованих військовослужбовців характерними є загострене відчуття справедливості, акцентування на питанні людської гідності. Водночас уявлення про своє подальше призначення в мирному житті є дещо розмитим. Реальність мирного життя в Україні не завжди збігається з очікуваннями демобілізованих. Колишні військові витратили багато сил і часу, а відтак мають інші очікування щодо життя на мирній території України. Усвідомлення цього неспівпадіння часто призводить до ностальгії за воєнними часами, де все є «достатньо просто»: «ворог є ворог», а «свій» є побратимом, з яким можна ділитися всім. Мирне життя виявляється дещо іншим – складним, часто цинічним і прагматичним, аніж життя в умовах воєнних дій. Там превалюють чіткі стратегії та тактики: незважаючи ні на що, вижити, і основне питання – це питання цінності життя.

«Найбільша цінність – життя. І сім'я. Сім'я – то є найголовніше. Треба цінувати, те, що маєш зараз. Втратити можна за секунду, а здобувати треба і здобувати...» (Віталій, Жидачів, Львівська обл., офіцер ЗСУ).

Демобілізовані військовослужбовці говорили про певне нівелювання ролі військових у суспільстві. Якщо на початку війни героїзмом військових захоплювалися, відчували за них гордість, то з плином часу, коли війна ввійшла у буденність українського суспільства, військові не мають належної уваги. Частина військовослужбовців, яким важко адаптуватись до мирного життя, «заліковують рани» у різноманітний спосіб – алкоголем, наркотиками чи цигарками. У результаті цього означена поведінка поширюється на всю групу і тлумачиться суспільством як така, що притаманна усім без винятку демобілізованим військовим. Це також бентежить наших респондентів.

Прикрим для військовослужбовців є й факт знецінення ролі військової форми:

«.. Тепер кожен може надіти форму і кричати, який він патріот, показувати посвідчення УБД і всюди висвітлювати свій героїзм, хоча сам був десь на третій лінії оборони і навіть не знає, що таке війна і як вона відбувається» (Тарас, Жидачів, Львівська область, офіцер ЗСУ).

Підсумовуючи зазначене вище, підкреслимо, що проведене нами дослідження сприяло ґрунтовнішому розумінню поведінки молодих людей – ровесників незалежності, котрі мали досвід безпосередньої участі в російсько-українській війні, а також, що надзвичайно важливо, усвідомленню певних проблемних аспектів, що пов'язані з особливостями їхньої адаптації до мирного життя. З огляду на це, необхідно створювати сприятливі умови для соціальної адаптації учасників АТО/ООС до мирного життя.

Саме на забезпечення таких умов має бути зорієнтована державна система надання соціальних, медичних, психологічних, реабілітаційних та інших послуг ветеранам АТО/ООС та їхньому соціальному оточенню⁵.

Згідно з результатами нашого дослідження, можемо констатувати, що ровесники незалежності це – молоді люди, котрі, з одного боку, прагнуть свободи, а з іншого – усвідомлюють, що ця свобода повинна бути відповідальною; розуміють, що незалежність – клопітка, щоденна праця. Україна вже кілька років поспіль веде бойові дії, наслідки яких, на жаль, неминучі: втрати життя як молодих людей – ровесників незалежності, так й осіб інших вікових категорій [див. детальніше 14]. Проте ці втрати суттєво впливають на особистісне формування тих, хто залишається. Свої подальші дослідження ми плануємо спрямувати, в тому числі, на вивчення того, яким саме є цей вплив, становлення яких характеристик особистості, в тому числі та преш за все молоді, він зумовлює.

Список літератури:

1. Каретна О. О. Політична активність молоді як чинник становлення незалежності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 48. С. 208-217.
2. Злобіна О. Г. Від «homo soveticus» до «homo ukrainicus». *Соціологічний аналіз сучасних соціокультурних процесів: колективна монографія / наук. ред. В. В.Танчер*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2017. С. 6-17.
3. Кухта М. П. Теоретичні передумови конструювання життя сучасною особистістю. *Соціологічний аналіз сучасних соціокультурних процесів: колективна монографія / наук. ред. В. В.Танчер*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2017. С. 204-243.
4. Злобіна О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. К.: Стилос, 2001. 237 с.
5. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
6. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. Харків: ФОП Павленко О.Г., 2015. 268 с.
7. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. №3(50). С. 113-127.
8. Чому військовослужбовці звільняються з армії? Публічна версія. Київ, 2021. URL: <http://www.https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/06/zvit-ua-digital.pdf> (дата звернення: 15.06.2021)
9. Бородай Ю.В. Волонтерський рух та добровольчі батальйони у гібридній війні. *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 9 червня 2017 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2017. С. 81-83.
10. Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики / С. Макеєв, С. Оксамитна, А. Домаранська, О. Іванов та ін.; за ред. С. Макеєва і С. Оксамитної. Київ: НаУКМА. 2017. 180 с.
11. Грицевич Т. Л., Капінус О. С., Мацевко Т. М., Ткачук П. П. Соціально-психологічні технології управління військовими колективами: Навчально-методичний посібник. Львів: НАСВ, 2018. 256 с.
12. Кілар А. Ю. «Горяче (незакінчене/неостигле) минуле» в усноісторичних оповідях. Бойове побратимство (на прикладі інтерв'ю з учасниками російсько-української війни). URL: <https://www.academia.edu> (дата звернення: 15.06.2021).
13. Адаптація до цивільного життя ветеранів російсько-української війни. URL: <https://dismp.gov.ua/adaptatsiia-dotsyvilnoho-zhyttia-veteraniv-rosijsko-ukrainskoi-vijny/> (дата звернення: 15.06.2021).
14. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: <https://memorybook.org.ua/indexfile/statage.htm>

СВЕРСТНИКИ НЕЗАВИСИМОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ РУССКО-УКРАИНСКОЙ ВОЙНЕ

Лапан Татьяна – кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры социологии Львовского национального университета имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина, email: tetyana.lapan@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3133-9707>

Кудринская Анна – кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедры социологии Львовского национального университета имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина, email: hanna.kudrynska@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-034X>

В статье раскрываются разновекторные аспекты поведения ровесников независимости в современной русско-украинской войне. Отмечается, что эта война характеризуется как гибридная; она направлена не только на физическое, но и на информационное пространство, отличается размытостью границ между миром и войной, маскировкой целей и действий и т.д. Эмпирической базой статьи выступают результаты проектов «In Memory of Lesya Kyzyk Research Project in Oral History: Ukrainian Women in the Military Conflict in Eastern Ukraine (2014-2017)» и «Ровесники независимости» (апрель-июнь 2021), реализованных при непосредственном участии авторов статьи. Качественные методы исследования (полуструктурированное биографическое интервью), используемые в обоих исследовательских проектах, предоставили возможность задокументировать события, имеющие место в современной Украине, на основании личных воспоминаний участников боевых действий и проанализировать некоторые аспекты их поведения. Внимание авторов фокусируется на значимом участии 30-летних в добровольческих отрядах российско-украинской войны. Не остались без внимания авторов и особенности адаптации военнослужащих к условиям мирной жизни после демобилизации. Отмечается, что социальная адаптация военнослужащих к гражданской жизни – это сложный процесс не только физического, но и «психологического возвращения» участников боевых действий с войны,

⁵ В Україні запрацювала онлайн-система інформаційних сервісів «e-Ветеран».

связанный с рядом проблем. Основываясь на данных эмпирических социологических исследований, авторы приходят к выводу, что ровесники независимости – это в большинстве своем люди свободной воли, сознание которых формируется в условиях самостоятельного, суверенного украинского государства; их патриотизм и стремление к свободе имеют реальное воплощение в поведении.

Ключевые слова: ровесники независимости, гибридная война, добровольческие отряды, социальная адаптация.

References:

1. Karetna, O. (2013) *Political activity of youth as a factor in the formation of independence. Current policy issues*. Issue 48. 208-217 [in Ukrainian]
2. Zlobina, O. (2017) 'From «homo soveticus» to «homo ukrainicus»' in Tancher, V. (ed.) *Sociological analysis of modern socio-cultural processes: collective monograph*. Kyiv: Publishing house of KNUCA. 6-17 [in Ukrainian]
3. Kukhta, M. (2017) 'Theoretical prerequisites for constructing life by a modern person' in Tancher, V. (ed.) *Sociological analysis of modern socio-cultural processes: collective monograph*. Kyiv: Publishing house of KNUCA. 204-243 [in Ukrainian]
4. Zlobina, O., Tykhonovytch, V. (2001) *Social crisis and life strategies of the individual*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian]
5. Gorbulin, V. (ed.) (2017) *World hybrid war: the Ukrainian front: monograph*. Kyiv: NISS [in Ukrainian]
6. Ruschenko, I. (2015) *Russian-Ukrainian hybrid war: the view of a sociologist: monograph*. Kharkiv: Sole proprietor Pavlenko O. [in Ukrainian]
7. Trebin, M. (2014) '«Hybrid» war as a new Ukrainian reality' *Ukrainian society*. №3(50). 113-127 [in Ukrainian]
8. *Why are servicemen discharged from the army? Public version*. (2021). Kyiv. URL: <http://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/06/zvit-ua-digital.pdf> (access date: 15.06.2021) [in Ukrainian]
9. Borodai, Yu. (2017) 'Volunteer movement and volunteer battalions in a hybrid war' *Ukrainian society in the conditions of war: challenges of the present and prospects of peacemaking*. Materials of All-Ukrainian scientific-practical conference. (June 9, 2017). Mariupol: Donetsk State University of Management. 81-83 [in Ukrainian]
10. Makeev, S., Oksamitna, S., Domaranska, A., Ivanov, O. (2017). *The state of singularity: social structures, situations, everyday practices* in Makeev, S. and Velvet, S. (eds.). Kyiv: National University of «Kyiv-Mohyla Academy» [in Ukrainian]
11. Grytsevych, T., Kapinus, O., Matsevko, T., Tkachuk, P. (2018) *Socio-psychological technologies of management of military teams* Training manual. Lviv: Hetman Petro Sahaidachnyi National Academy of Land Forces [in Ukrainian]
12. Kilar, A. «Hot (unfinished / uncool) past» in oral history stories. *Fighting brotherhood* (on the example of interviews with participants of the Russian-Ukrainian war). URL: <https://www.academia.edu> (access date: 15.06.2021) [in Ukrainian]
13. *Adaptation to the civilian life of veterans of the Russian-Ukrainian war* [online]. Available at: <https://dismp.gov.ua/adaptatsiia-do-tsyvilnoho-zhyttia-veteraniv-rosijsko-ukrainskoi-vijny/> (access date: 15.06.2021)
14. Book of memory of the fallen for Ukraine [online]. Available at: <https://memorybook.org.ua/indexfile/statage.htm>

Отримано 29.04.2021

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

Стаття, що подається на розгляд повинна містити:

1. Шифр (бібліографічні показники) УДК.
2. Назва статті (великими літерами).
3. Прізвище, ім'я, по батькові автора.
4. Наукове звання, посада, місце роботи автора (поштова адреса закладу, де працює автор та поштовий індекс).
5. ORCID автора.
6. Електронну адресу автора.
7. Анотації до статті українською, російською та англійською мовою (не менше 1800 знаків кожна) мають відображати усі структурні елементи статті.
8. Ключові слова до статті (українською, російською та англійською мовами).
9. Текст статті.
10. Назва статті, прізвище автора, наукове звання, посада, місце роботи (поштова адреса закладу, де працює автор) українською, російською та англійською мовами.

При наборі тексту треба дотримуватися наступних вимог:

1. Рисунки та діаграми повинні бути зроблені у додатку до *Microsoft Word - Microsoft Graph*. Будь ласка, використовуйте для графіків та діаграм кольори від чорно до білого (можна додавати «штриховку» та «узори»).

2. Шрифт – *Times New Roman*, розмір – 12, інтервал – 1,5

3. Поля – 2 см

Перелік літератури подається наприкінці статті у порядку згадування.

Бібліографія оформлюється відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016. 16 с. http://akademperiodyka.org.ua/sites/default/files/References_settings_0.pdf

References – джерела з цього списку, перекладені англійською мовою та оформлені згідно з міжнародним бібліографічним стандартом *HARVARD style* <https://www.mendeley.com/guides/harvard-citation-guide>
У кінці перекладеного джерела додаємо [in Russian], [in Ukrainian] без крапки до чи після квадратної дужки.

Статті приймаються електронною поштою socioedition@karazin.ua.

Обсяг статті 20000-30000 знаків.

Редакція зберігає за собою право скорочувати статті й правити мову статті (без викривлень позиції автора).

Редакційна експертиза статей виконується виключно для внутрішнього користування.

До друку приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні структурні елементи:

1. Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.
3. Формулювання мети статті.
4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
5. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок в обраному напрямі.

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведених у статті даних, результатів дослідження та обґрунтованість зроблених висновків, а також за порушення авторських прав при використанні зовнішніх матеріалів. Подаючи статтю до редакції, автори тим самим засвідчують, що під час проведення дослідження і підготовки статті вони дотримувались етичних вимог, зокрема Кодексу етики Міжнародної соціологічної асоціації (ISA) (http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm), Кодексу професійної етики соціолога (CAU) (<http://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/Kodeks-socziologa.docx>), а матеріали, які вони подають, є оригінальними і раніше не публікувались.

З усіх питань звертатися до *Сокурянської Людмили Георгіївни ((057)707-54-90 та*

Остроухової Анни Сергіївни ((057) 707-53-89).

E-mail: socioedition@karazin.ua

**СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. Каразіна****Адреса: Харків, 61022, майдан Свободи, 6****Телефон: (+38 057) 707-53-97****факс: (+38 057) 714-14-08****E-mail: socio@karazin.ua****Рівень акредитації: IV**

Соціологічний факультет заснований у 1990 році. Він став першим серед подібних факультетів в університетах України. Науковою, методичною та кадровою базою розвитку соціологічної освіти в університеті стала створена ще в 1963 році лабораторія соціологічних досліджень – один з перших в Україні та СРСР наукових соціологічних підрозділів. Підготовку фахівців у галузі соціології було започатковано в 1980 році, коли було створено кафедру соціології, що почала здійснювати спеціалізацію з соціології на економічному факультеті.

Фундатором розвитку соціології в Харківському університеті, засновником визнаної серед науковців Харківської соціологічної школи по праву вважається доктор філософських наук, професор, академік Міжнародної академії наук вищої школи Олена Олександрівна Якуба (1929-2002).

У складі факультету 6 кафедр: соціології, прикладної соціології та соціальних комунікацій, соціології управління та соціальної роботи, методів соціологічних досліджень, політичної соціології, медіакомунікацій. Факультет має сучасні комп'ютерні класи, мультимедійні аудиторії та ресурсний центр.

На факультеті навчається близько 800 студентів за спеціальностями «Соціологія» (освітні програми бакалавріату – «Соціально-політичні та маркетингові дослідження», «Соціологія комунікацій, реклами та зв'язків з громадськістю»; магістратури – «Соціальні технології», «Соціальний менеджмент»), «Соціальна робота», «Політологія», «Журналістика» (освітні програми бакалавріату – «Медіакомунікації та зв'язки з громадськістю»; магістратури – «Медіакомунікації», «Стратегічні комунікації та нові медіа»). Факультет має денне та заочне (дистанційне) відділення.

Соціологічний факультет здійснює навчання за освітньо-науковою програмою підготовки докторів філософії за спеціальністю 054 «Соціологія». На факультеті працює Спеціалізована вчена рада із захисту докторських дисертацій з соціології.

Студентам факультету пропонуються десятки різноманітних навчальних курсів, серед яких «Історія класичної соціології», «Методологія та організація соціологічних досліджень», «Соціологія молоді», «Соціологія економіки», «Соціологія міста», «Соціологія культури», «Соціологічні основи маркетингу», «Конфліктологія», «Етносоціологія», «Зв'язки з громадськістю», «Спічратинг», «Гендерні дослідження», «Соціологія реклами», «Соціологія масових комунікацій», «Електоральна соціологія», «Політичні еліти та лідерство», «Політична регіоналістика», «Медіатеорія», «Інтернет-комунікації та веб-дизайн», «Кіберкультура», «Медіамистецтво», «Медіаменеджмент» та багато інших.

Одним із найважливіших принципів діяльності факультету є органічне поєднання освітнього процесу та науково-дослідницької діяльності. Головним напрямком наукової діяльності факультету є дослідження процесів трансформації українського суспільства, в рамках якого вивчаються найбільш актуальні проблеми сучасності, в тому числі зміни стратифікаційної системи, соціально-політичної та економічної поведінки, соціальні регулятори трудових відносин, система соціального захисту населення України, якості життя, проблеми молоді та освіти тощо.

Випускники факультету працюють в органах державного управління та місцевого самоврядування, університетах, дослідницьких та аналітичних експертних центрах, фірмах з вивчення громадської думки, консалтингових, рекламних, туристичних, маркетингових та рекрутингових агенціях, медіабізнесі, прес-службах, засобах масової інформації, соціальних службах по роботі з різними соціальними групами та верствами населення, благодійних установах та громадських організаціях тощо.

Соціологічний факультет виступає організатором міжнародних наукових конференцій «Харківські соціологічні читання» (з 1994 р.), «Якубинська наукова сесія» (з 2004 р.), «Соціологія у (пост)сучасності» (з 2003 р.), а також Школи молодого соціолога (з 1997 р.). Вони стали популярними та здобули авторитет не тільки серед вітчизняних фахівців, але і серед соціологів ближнього та дальнього зарубіжжя.